

УРОК 1/12

Тема. Електричний струм. Сила струму

Мета уроку: поглибити знання учнів про електричний струм; нагадати про дії електричного струму.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

ПЛАН УРОКУ

Демонстрації	5 хв	1. Джерела електричного струму. 2. Дії електричного струму
Вивчення нового матеріалу	28 хв	1. За яких умов виникає й існує електричний струм? 2. Сила струму. 3. Закон Ома для ділянки кола. 4. Електричне коло
Закріплення вивченого матеріалу	12 хв	1. Якісні питання. 2. Навчаємося розв'язувати задачі

ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. За яких умов виникає й існує електричний струм?

Вільні заряджені частинки в провідниках рухаються безперервно й хаотично. Якщо ж вільним зарядженим частинкам передати ще й напрямлений рух, то через будь-який переріз провідника буде переноситися заряд.

Електричним струмом називають спрямований рух заряджених частинок.

Для виникнення й існування електричного струму необхідні:

- наявність вільних заряджених частинок — носіїв струму;
- наявність електричного поля, дія якого створює й підтримує напрямлений рух вільних заряджених частинок.

За створення електричного поля «відповідають» джерела струму.

➤ *Джерела електричного струму* — пристрої, що перетворюють різні види енергії в електричну енергію.

У джерелах електричного струму виконується робота з поділу електричних зарядів, у результаті чого на одному полюсі джерела

накопичується позитивний заряд, а на іншому — негативний. Прикладом джерел струму можуть служити акумулятори й гальванічні елементи.

2. Сила струму

Коли в провіднику протікає електричний струм, через поперечний переріз провідника щомиті переноситься деякий електричний заряд. Для оцінювання електричних зарядів, що проходять через провідник, була уведена спеціальна фізична величина — сила електричного струму.

➤ **Сила струму I** — це фізична величина, що характеризує електричний струм і дорівнює відношенню заряду Δq , перенесеного через поперечний переріз провідника за проміжок часу Δt , до цього проміжку:

$$I = \frac{\Delta q}{\Delta t}.$$

Якщо сила струму не змінюється з часом, то такий електричний струм називають *постійним*. Сила постійного струму I в провіднику чисельно дорівнює заряду q , перенесеного через поперечний переріз провідника за одиницю часу:

$$I = \frac{q}{t}.$$

У системі СІ силу струму вимірюють в амперах (А). Ампер є однією з основних одиниць системи СІ й визначається за допомогою магнітної взаємодії струмів. За сили струму в 1 А через переріз провідника щомиті проходить заряд в 1 Кл (1 А = 1 Кл/с).

Прилад для вимірювання сили струму називають амперметром. Амперметр вмикають в електричне коло послідовно із провідником, у якому вимірюють силу струму.

3. Закон Ома для ділянки кола

Якщо ділянка кола не містить джерела струму, електрична напруга U на його кінцях чисельно дорівнює роботі електричного поля з переміщення одиничного позитивного заряду q на цій ділянці:

$$U = \frac{A}{q}.$$

Прилад для вимірювання напруги називають вольтметром. Вольтметр вмикають в електричне коло паралельно до ділянки кола, на якому необхідно виміряти напругу.

Напруга характеризує не електричний струм, а електричне поле, що підтримує цей струм. Очевидно, що між значеннями сили струму й напругою існує зв'язок.

Досліди показують, що сила струму змінюється прямо пропорційно прикладеній напрузі. Тому відношення $\frac{U}{I}$ для кожного провідника є постійним. Ця величина характеризує конкретний провідник і називається електричним опором провідника. Отже, формулу залежності сили струму від напруги можна записати у такому вигляді:

$$I = \frac{U}{R}.$$

Це твердження називають законом Ома для ділянки кола.

Сила струму I на ділянці кола прямо пропорційна напрузі U на кінцях цієї ділянки.

Опір ділянки кола залежить від властивостей провідників, з яких утворена ця ділянка.

➤ **Електричний опір** — це фізична величина, що характеризує властивість провідника протидіяти електричному струму.

У СІ одиницею електричного опору є 1 Ом (це опір такого провідника, у якому протікає струм силою 1 А за напруги 1 В).

Опір провідника залежить від матеріалу й геометричних розмірів провідника. Залежність електричного опору від розмірів провідника має вигляд:

$$R = \rho \frac{l}{S}.$$

➤ **Питомий опір провідника** — це фізична величина, що характеризує електричні властивості речовини й чисельно дорівнює опору провідника завдовжки 1 м і площею поперечного переріза 1 м^2 .

Оскільки $\rho = \frac{RS}{l}$, одиниця питомого опору в СІ:

$$[\rho] = \frac{1 \text{ Ом} \cdot 1 \text{ м}^2}{1 \text{ м}} = 1 \text{ Ом} \cdot \text{м}.$$

Значення питомого опору речовини обумовлено хімічною природою речовини й істотно залежить від температури.

4. Електричне коло

Найпростіше електричне коло являє собою з'єднання провідників у певному порядку: джерело струму, споживач електричної енергії, замикальний (розмикальний) пристрій, сполучні проводи. Кожний елемент електричного кола на схемах має умовну позначку.

Необхідно звернути увагу на те, що *напрямок струму* в провіднику умовно вважають напрямком, у якому рухалися б у колі позитивно заряджені частинки, тобто напрямком від позитивного полюса джерела струму до негативного.

ПИТАННЯ ДО УЧНІВ У ХОДІ ВИКЛАДУ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Перший рівень

1. Що являє собою електричний струм?
2. Чи існує струм у замкнутому електричному колі?
3. Дайте характеристику силі струму як фізичної величини.
4. Дайте характеристику напруги як фізичної величини.
5. Як на електричних схемах зображують гальванічний елемент? електричний дзвінок? ключ?

Другий рівень

1. Що мають на увазі, говорячи про швидкості поширення електричного струму в провіднику?
2. Відповідно до закону Ома опір $R = \frac{U}{I}$. Чи означає це, що опір залежить від сили струму або напруги?

ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Якісні питання

1. Швидкість напрямленого руху електронів за наявності струму в провіднику менше 1 мм/с. Чому ж тоді лампочка вмикається відразу після того, як ви натискаєте на кнопку вимикача?
2. Який напрямок електричного струму електронного променя в кінескопі телевізора: до екрана чи від нього?
3. До кінців мідного й алюмінієвого провідників однакових розмірів прикладено однакові напруги. Чи однакові сили струму в них?

2. Навчаємося розв'язувати задачі

1. Через провідник, до кінців якого прикладена напруга 12 В, за 5 хв пройшов заряд 60 Кл. Визначте опір провідника.
2. Сила струму в провіднику електричної лампи $I = 0,16$ А. Скільки електронів проходить по колу щохвилини?

Розв'язання. За 60 с крізь поперечний переріз провідника проходить заряд $q = It$. Оскільки заряд електрона за модулем дорівнює

e , відповідна кількість електронів $N = \frac{q}{e} = \frac{It}{e}$. Перевіривши одиниці величин і підставивши числові значення, одержуємо: $N = 6 \cdot 10^{19}$.

2. Визначте напругу на кінцях ніхромового проводу завдовжки 200 м і перерізом $0,5 \text{ мм}^2$, якщо сила струму в ньому 5 А.
3. Якою повинна бути довжина ніхромового проводу із площею поперечного перерізу $0,2 \text{ мм}^2$, щоб під час проходження через нього струму силою 0,4 А напруга на його кінцях становила 4,4 В? Питомий опір ніхрому $1,1 \cdot 10^{-8} \text{ Ом} \cdot \text{м}$.
4. Під час проходження електричного струму в алюмінієвому проводі завдовжки 100 м напруга на ньому 1 В. Чому дорівнює маса алюмінієвого проводу, якщо сила струму в ньому 15 А? Густина алюмінію 2700 кг/м^3 .

ЩО МИ ДІЗНАЛИСЯ НА УРОЦІ

- Електричним струмом називають напрямлений рух заряджених частинок.
- Джерела електричного струму — пристрої, що перетворюють різні види енергії в електричну енергію.
- Сила струму I — це фізична величина, яка характеризує електричний струм і дорівнює відношенню заряду Δq , перенесеного через поперечний переріз провідника за проміжок часу Δt , до цього проміжку:

$$I = \frac{\Delta q}{\Delta t}.$$

- Якщо ділянка кола не містить джерела струму, електрична напруга U на його кінцях чисельно дорівнює роботі електричного

поля з переміщення одиничного позитивного заряду q на цій ділянці:

$$U = \frac{A}{q}.$$

- Закон Ома для ділянки кола: сила струму I на ділянці кола прямо пропорційна напрузі U на кінцях цієї ділянки:

$$I = \frac{U}{R}.$$

- Електричний опір — це фізична величина, що характеризує властивість провідника протидіяти електричному струму.
- Питомий опір провідника — це фізична величина, що характеризує електричні властивості речовини й чисельно дорівнює опору провідника довжиною 1 м і площею поперечного перерізу 1 м^2 :

$$R = \rho \frac{l}{S}.$$

- Напрямок струму в провіднику умовно вважають напрямком, у якому рухалися б у колі позитивно заряджені частинки.

Домашнє завдання

1. Підр-1: § 9 (п. 1, 2, 3, 4); підр-2: § 5 (п. 1, 2).
2. 36.:

Рів1 № 4.12; 4.15; 4.16; 4.18.

Рів2 № 4.27; 4.31; 4.32; 4.33.

Рів3 № 4.49, 4.50; 4.51; 4.52.

УРОК 2/13

Тема. Послідовне й паралельне з'єднання провідників

Мета уроку: закріпити й поглибити знання учнів про закономірності, що існують у колах з послідовним і паралельним з'єднанням провідників.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

ПЛАН УРОКУ

Контроль знань	4 хв	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи можливий електричний струм за відсутності електричного поля? 2. Яке призначення джерела струму в електричному колі? Чи можна сказати, що він створює заряди на полюсах? 3. Що таке сила струму? Одиниця сили струму. 4. Закон Ома для ділянки кола
Демонстрації	4 хв	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вимірювання сили струму й напруги в колі з послідовно з'єднаними провідниками. 2. Вимірювання сили струму й напруги в колі з паралельно з'єднаними провідниками
Вивчення нового матеріалу	25 хв	<ol style="list-style-type: none"> 1. Послідовне з'єднання провідників. 2. Паралельне з'єднання провідників. 3. Вимірювання сили струму й напруги
Закріплення вивченого матеріалу	12 хв	<ol style="list-style-type: none"> 1. Якісні питання. 2. Навчаємося розв'язувати задачі

ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Послідовне з'єднання провідників

З'єднання провідників називають послідовним, якщо воно не містить розгалужень, тобто провідники розташовані послідовно один за іншим.

Розглянемо ділянку кола, що містить два резистори:

1. Сила струму в кожному із провідників однакова: $I_1 = I_2 = I$.
2. Напруга на двох провідниках: $U = U_1 + U_2$.
3. Загальний опір провідників: $R = R_1 + R_2$.
4. За послідовного з'єднання двох провідників напруга на кожному провіднику прямо пропорційна його опору:

$$\frac{U_1}{U_2} = \frac{R_1}{R_2}.$$

За послідовного з'єднання n провідників виконуються такі співвідношення:

$$I = I_1 = I_2 = \dots = I_n; \quad U = \sum_{i=1}^n U_i; \quad R = \sum_{i=1}^n R_i.$$

Необхідно звернути увагу:

- загальний опір провідників, з'єднаних послідовно, більший від опору кожного із цих провідників;
- загальний опір R послідовно з'єднаних провідників, кожний з яких має опір R' , дорівнює $R = nR'$, де n — число провідників.

2. Паралельне з'єднання провідників

З'єднання провідників називають паралельним, якщо для протікання струму є два або більше шляхи вітки і всі ці вітки мають одну пару загальних точок — вузлів.

У вузлах відбувається розгалуження кола (у кожному вузлі з'єднуються не менш трьох проводів). Таким чином, розгалуження є характерною ознакою кола з паралельним з'єднанням провідників.

Розглянемо ділянку кола, що містить два паралельно з'єднаних резистори:

1. Загальна напруга на ділянці й напруга на кожному із двох резисторів однакова: $U = U_1 = U_2$.
2. Сила струму в нерозгалуженій частині кола дорівнює сумі сил струмів в окремих вітках: $I = I_1 + I_2$.
3. Загальний опір провідників: $\frac{1}{R} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}$.
4. У випадку паралельного з'єднання двох провідників сила струму в кожній вітці обернено пропорційна її опору: $\frac{I_1}{I_2} = \frac{R_2}{R_1}$.

За паралельного з'єднання n провідників виконуються такі співвідношення:

$$I = \sum_{i=1}^n I_i; \quad U = U_1 = U_2 = \dots = U_n; \quad \frac{1}{R} = \sum_{i=1}^n \frac{1}{R_i}.$$

Необхідно звернути увагу:

- загальний опір провідників, з'єднаних паралельно, менший від опору кожного із цих провідників;

- загальний опір R паралельно з'єднаних провідників, кожний з яких має опір R' , дорівнює $R = \frac{R'}{n}$, де n — число провідників.

У випадку двох провідників їхній загальний опір $R = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2}$.

3. Вимірювання сили струму й напруги

Для вимірювання сили струму й напруги використовують розглянуті вище з'єднання. Так, наприклад, під час вимірювання сили струму в резисторі сила струму в амперметрі повинна бути такою самою, як і в резисторі. Отже, амперметр варто приєднувати послідовно до резистора. Увімкнення амперметра для вимірювання сили струму не повинне істотно змінювати цю силу струму. Отже, опір ділянки кола після увімкнення амперметра ($R + R_A$) має бути дуже близьким до опору резистора R , а для цього опір амперметра повинен бути набагато менше, ніж опір резистора: $R_A \ll R$. Такий маленький опір робить амперметр дуже «уразливим»: амперметр не можна підключати безпосередньо до джерела струму без навантаження, тому що через маленький опір сила струму в амперметрі буде надто великою і він вийде з ладу.

Вимірюючи напругу на резисторі за допомогою вольтметра, напруга на вольтметрі повинна бути такою ж, як на резисторі. Тому вольтметр слід підключати до резистора паралельно. Загальний опір $R_{\text{уч}}$ ділянки кола в цьому випадку не може істотно відрізнятися від опору R резистора. Зі співвідношення $\frac{1}{R_{\text{уч}}} = \frac{1}{R} + \frac{1}{R_V}$ впливає, що $\frac{1}{R_V} \ll \frac{1}{R}$, тобто $R_V \gg R$.

Отже, опір вольтметра повинен бути дуже значним. Тому його можна підключати безпосередньо до джерела струму.

ПИТАННЯ ДО УЧНІВ У ХОДІ ВИКЛАДУ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Перший рівень

1. Яке з'єднання провідників називають послідовним?
2. Яке з'єднання провідників називають паралельним?

3. Яка з електричних величин однакова для всіх провідників, з'єднаних послідовно? паралельно?
4. Який опір повинен мати амперметр? вольтметр?

Другий рівень

1. Три провідники, опори яких R , $2R$ і $3R$, увімкнули в коло послідовно. Чи однакової сили струм пройде по цих провідниках? Чи однакова напруга на кожному з них?
2. Три провідники, опори яких R , $2R$ і $3R$, увімкнули в коло паралельно. Чи однакова напруга на кожному з них? Чи однакової сили струм пройде по цих провідниках?

ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

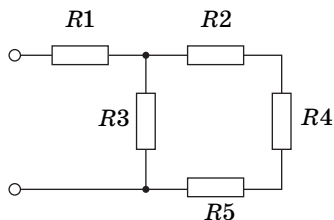
1. Якісні питання

1. Ялинкова гірлянда спаяна з лампочок для кишенькового ліхтарика. Під час увімкнення цієї гірлянди в мережу на кожную з лампочок припадає напруга 6 В. Чому ж небезпечно, викрутивши одну з лампочок, сунути в патрон палець?
2. Шматок дроту розрізали на дві частини й скрутили по всій довжині разом. Як змінився опір дроту?
3. Учень, вимірюючи силу струму в лампочці, помилково увімкнув вольтметр замість амперметра. Що при цьому відбулося?

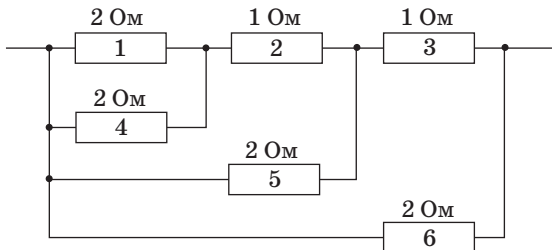
2. Навчаємося розв'язувати задачі

1. Чотири однакових резистори з'єднали спочатку послідовно, а потім паралельно. За якого з'єднання загальний опір резисторів більше? У скільки разів?
2. П'ять резисторів з'єднані так, як показано на рисунку. Визначте загальний опір кола, якщо

$$R_1 = 1 \text{ Ом}, R_2 = 1 \text{ Ом}, R_3 = 10 \text{ Ом}, R_4 = 8 \text{ Ом}, R_5 = 1 \text{ Ом}.$$

3. На рисунку наведена схема ділянки електричного кола. Визначте загальний опір цієї ділянки.

ЩО МИ ДІЗНАЛИСЯ НА УРОЦІ

- Під час послідовного з'єднання:

$$I_{\text{общ}} = I_1 = I_2 = I_3,$$

$$U_{\text{общ}} = U_1 + U_2 + U_3,$$

$$R_{\text{общ}} = R_1 + R_2 + R_3.$$

- Під час паралельного з'єднання:

$$I_{\text{общ}} = I_1 + I_2 + I_3,$$

$$U_{\text{общ}} = U_1 = U_2 = U_3,$$

$$\frac{1}{R_{\text{общ}}} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \frac{1}{R_3}.$$

Домашнє завдання

1. Підр-1: § 9 (п. 5, 6); підр-2: § 5 (п. 3, 4).
2. 36.:

Рів1 № 4.20; 4.22; 4.23; 4.24.

Рів2 № 4.34; 4.35; 4.43; 4.44.

Рів3 № 4.53, 4.54; 4.55; 4.56.